

نگاهی دیگر به گویش لاری

عبدالمجید معتمدیان

کارشناس ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی

ارتباط تمامی انسان‌ها در عرصه‌ی زندگی با کلام صورت می‌پذیرد و این عامل مهم‌ترین مساله در انتقال و حفظ تاریخ و فرهنگ بشری در طول تاریخ است. در نتیجه اهمیت حفظ و حراست آن از طریق تحقیق و پژوهش امری ضروری است. کلام مفهوم زبان را ندارد. کلام آن‌چیزی است که به صورت شفاهی بین افراد جامعه رد و بدل می‌شود و طی فرایندهای زبانی و در طول زمان‌های طولانی موجب پدیدار شدن زبان به شکل اصولی با قواعد و ساختار خاص خود می‌شود و آن‌چه موجب غنای زبان است درک و فهم گویش‌هایی است که در تشکیل چهارچوب زبان نقش دارند. شناخت گویش‌ها و مطالعه‌ی آن کمک شایانی به مطالعات زبان‌شناسی خواهد کرد و مقدم است که ابتدا گویش‌هایی مطالعه شوند که از نظر قدمت و نیز مناطقی که در آن جا گویش تکلم می‌شود دارای تاریخچه‌ی کهن باشند.

استان فارس که شاید بتوان به نحوی آن را آینه‌ی تمام نمای فرهنگ و تمدن عظیم ایران دانست، دارای گویش‌های بسیار متنوع بوده است که قدمت برخی از آنان به فارسی باستان نیز می‌رسد. مانند عبدویی، کازرونی، ممسنی، کلانی، دوانی، دهله‌ای، کنده‌ای، کوزرگ / kuzarag / و لاری. برخی مناطق نیز با وسعت جغرافیایی کم، گویشوران محدودی دارند. تعدادی از این گویش‌ها به‌ویژه در یک منطقه یا روستا تکلم می‌شود و برخی دیگر مجموعه‌ای از روستاهای همجوار را شامل می‌شود. مانند گویش دهله‌ای کمارج (خشت) که در روستاهای پیرمهلت و تنگ مناره تکلم می‌شود و یا گویش لری ممسنی که طایفه‌های رستم، جاوید، بکش و دشمن‌زیاری به آن سخن می‌گویند. برخی گویش‌ها نیز به دلایل مختلف در حال نابودی و انقراض هستند مانند گویش دوانی (روستای دوان در ۱۲ کیلومتری شمال کازرون) که بازمانده‌ی زبان فارسی میانه است و

علت آن مهاجرت و ترک دیار افراد بومی به شهرها و استان‌های مجاور جهت امرار معاش است. در این میان گویش لاری همانند بیش‌تر گویش‌های موجود در جهان دارای صورت غیرنوشتاری بوده و به لحاظ فقدان ادبیات مکتوب به جز چند شعر و سند، بقیه‌ی آثار سینه به سینه نقل شده است. جمعیت و وسعت جغرافیایی کاربرد گویش لاری و داشتن بیش از ۸ لهجه (فرامرزانی، خنجی، اوزی، گراشی، فیشوری، فداسی، بیخه‌ای و بستکی) و ارتباط تنگاتنگ با لهجه‌های بندری مانند قشمی، کومزاری و خارکی که می‌توان آن‌ها را از لهجه‌های لاری دانست، این گویش را از اهمیت بسیار زیادی در زبان‌شناسی ایران برخوردار کرده است به طوری که «کوچی کامیوکا»، محقق ژاپنی گویش لارستانی راگنجه‌ی متمول واژه‌ها می‌داند.

آغازگر پژوهش‌های جدید در گویش لاری، اسکارمان آلمانی بوده است. وی در ۱۹۰۹ میلادی در مقاله‌ی خود اصطلاح‌های کوتاه و اشکال صرف فعل را مورد بررسی قرار داد و در ۱۹۱۴ میلادی راماسکوچ روسی شکل وسیع‌تری از این پژوهش ارائه کرد و مقاله‌ای با عنوان «لار و لهجه‌هایش» در ۱۹۴۵ به چاپ رسید.

در ۱۹۷۹ کوچی کامیوکا و مینورو یامادا از ژاپن وابسته به موسسه‌ی مطالعات زیان و فرهنگ آفریقا و غرب، نخستین اثر خویش را با عنوان مطالعات لارستانی Larestan Studies به چاپ رساندند.

در ابتدا نگاهی به موقعیت جغرافیایی لارستان خواهیم داشت. شهرستان لار در جنوب استان فارس واقع شده که از شمال به فیروزآباد و داراب از غرب به بوشهر از شرق به بندرعباس و از جنوب به بندر لنگه محدود است و با وسعت ۲۶۹۶۴/۴ کیلومتر مربع، وسیع‌ترین شهرستان استان است و همچنین دورترین شهر از مرکز استان با مسافت ۳۷۵ کیلومتر است. از نظر آب و هوایی منطقه‌ای خشک، گرم و کم‌باران با رطوبت نسبی است و دمای هوا در فصل گرما تا حدود ۴۰ درجه بالا می‌رود. در این مقاله سعی شده است پژوهش‌هایی که در مورد گویش لاری انجام پذیرفته معرفی و نقد شود.

پژوهشگران داخلی و خارجی از دیرباز راجع به این گویش پژوهش‌هایی انجام داده‌اند و در هر یک از این پژوهش‌ها گوشه‌ای از این گویش مورد مطالعه قرار گرفته است. محقق آلمانی، اسکارمان در سال ۱۹۰۹ در توصیف بررسی‌های خود بخش‌های کوتاهی را به گویش لاری، ویژگی‌ها و اشکال صرف فعل در آن اختصاص داده که از نظر تقدم یکی از مهم‌ترین پژوهش‌ها در زمینه‌ی گویش‌های ایرانی است. راماسکوچ روسی در سال ۱۹۴۵ در مقاله‌ای با عنوان «لار و لهجه‌هایش» موارد جامع‌تری از این گویش ارائه

داده و علاوه بر اطلاعات نژادشناسی تاریخی لارستان، مطالب دستوری نیز پوشش داده شده است و همچنین فهرست کوتاهی از واژه‌ها و متن‌های لاری را آورده است. متن‌ها همگی منظوم و شامل دوبیتی‌های شاعران بومی است. نثر کتاب نیز شامل دو لطیفه‌ی کوتاه است. همان‌گونه که راماسکوچ می‌گوید مطالب وی و اسکارمان در خود لارستان نوشته نشده بلکه براساس اطلاعات کسانی که در آن جا زندگی کرده‌اند، تنظیم شده است.

احمد اقتداری در دو کتاب لارستان کهن (۱۳۳۴) و فرهنگ لارستانی (۱۳۳۴)، پژوهش‌هایی در مورد لارستان و گویش‌های لارستانی انجام داد. در کتاب فرهنگ لارستانی بیش از ۵۰۰۰ واژه به لهجه‌های لارستانی وجود دارد و همچنین دستورگویش لاری یکی از بخش‌های این کتاب است که در آن به مصوت، صامت و نیم مصوت اشاره می‌کند. سپس هجا و انواع آن، تکیه، اسم و صفت و همچنین ضمیر و فعل را مورد بررسی قرار می‌دهد.

اقتداری در کتاب کشته‌ی خویش (۱۳۵۷) که مجموع ۵۰ مقاله است، چندین مقاله را به لارستان اختصاص داده است. در یکی از این مقاله‌ها ۱۲۳ ضرب‌المثل لاری را جمع‌آوری و آن‌ها را واج‌نویسی کرده و معنای هر کدام را نیز به فارسی آورده است. کامیوکا و یامادا، محققان ژاپنی در سال ۱۳۵۸ در تحقیقی که در محل گویش انجام داده‌اند، یک هزار واژه‌ی اساسی را ضبط و ثبت کرده‌اند و معنای فارسی و انگلیسی هر واژه‌ی لاری در دو ستون جداگانه ارایه شده است.

براساس واژه‌های ثبت شده، دستگاه واجی این گویش استخراج شده و مختصری راجع به تکیه، در این گویش بحث شده است. این تحقیق که با عنوان مطالعات لارستانی ۱ است، اگرچه مجموعه‌ی خوبی از واژه‌های لاری است، ولی در مورد تجزیه و تحلیل این واژه‌ها به‌منظور دست‌یابی به دستگاه واجی این گویش به‌علت کمی مدت اقامت در لارستان (دو هفته) نارسایی‌هایی دارد. از جمله تعداد مصوت‌های مرکب، بیش از آنچه در این گویش وجود دارد، ثبت شده است. در مواردی نیز به‌جای واج /q/، واج /k/ ضبط شده است. مانند واژه‌ی qoti به معنای قوطی که به‌صورت koti نوشته شده است.

مالچونوا (۱۹۸۲) زبان‌شناس روسی، نخستین کسی است که واژه‌ی زبان را برای گویش لاری به‌کار برده و معتقد است که پایه‌ی اصلی زبان لاری از مجموعه واژه‌های سنتی تمامی ایران تشکیل شده است. او گویش لاری را در مقایسه با گویش‌های فارسی باستان، فارسی میانه، فارسی جدید، کردی، ازبکی، هندی قدیم و بلوچی مورد مطالعه

قرار داده است. به اعتقاد وی اگرچه گویش لاری در محدوده‌ی زبان‌های جنوب غربی ایران به‌شمار می‌آید، با این حال آن را دارای ویژگی‌های مشابه زبان‌های گروه شمال غربی یعنی کردی، سیوندی و بلوچی می‌داند. در این مقاله بحث مختصری راجع به ریشه‌شناسی تطبیقی واژه‌ها نیز به‌میان آمده است. این تحقیق در محل گویش انجام نپذیرفته است بلکه براساس داده‌های اسکارمان (۱۹۰۹)، راماسکریچ (۱۹۴۵)، اقتداری (۱۹۵۵) و کامیوکا و یامادا (۱۹۷۹) انجام شده و به‌عنوان بخشی از کتاب اصول اساسی زبان‌شناسی ایران در مسکو در سال ۱۹۸۲ به‌چاپ رسیده است.

کلباسی در سال ۱۳۶۷ براساس بررسی‌های اقتداری، کامیوکا، یامادا، دستگاه فعل را در گویش لاری مورد مطالعه قرار داده و افعال را به ۳ دسته‌ی ساده (بسیط)، پیشوندی و مرکب تقسیم کرده است. سپس به بحث مصدرها، نشانه‌ی ستاک حال و گذشته پرداخته است. با در نظر گرفتن اهمیت و اعتبار این پژوهش‌ها اشکالاتی نیز در برخی از آن‌ها به چشم می‌خورد که ناشی از عدم تسلط محقق به این گویش بوده و چون خود، گویشور نبوده و گاهی در محل گویش نیز حضور نداشته، موجب بروز برخی نارسایی‌ها شده است. به‌طور مثال در بسیاری موارد تلفظ واژه‌های واجنگاری شده اشتباه است. برای نمونه مصدرهای نهادن *nada* و عقب ماندن *vamonda* که به‌صورت *nade* و *vamende* ضبط شده و ذکری از موارد استفاده ستاک‌های حال و گذشته به‌میان نیامده است. در گویش لاری از ستاک حال برای زمان حال و آینده و از ستاک گذشته برای گذشته استفاده می‌شود. از جمله فعل بیفتند *beket* به‌عنوان فعل امر ذکر شده، در حالی که زمان حال استمراری است. در مورد شناسه‌های *om - ot - os - mo - to - so* عنوان شده که *om - ot - os* شناسه‌های پسین و بقیه بیشین هستند که چنین نیست و همه‌ی این شناسه‌ها پیشین هستند.

در مقایسه‌ای که کامیاب، در سال ۱۳۷۰، در کتاب واژه‌نامه ریشه‌شناسانه‌ی گویش لاری انجام داده است، نتیجه گرفته شده است که گویش لاری بازمانده‌ی مستقیم زبان پهلوی جنوبی است.

در سفرنامه‌ی تونت (Thevenot) به‌روتق بازار تجارت در گذشته اشاره شده است و این‌که در دوران صفویه و پیش از آن جمعیت انبوهی در شهرها و ده‌های لارستان ساکن بوده‌اند که علاوه بر مردم بومی لارستان و طایفه‌های بلوچ، ترکمن، ازبک، گردزنگنه و ترک که به لارستان کوچانده شده بودند، از تاجران پرتغالی و هلندی ساکن لار نام برده شده که عده‌ی آن‌ها و مدت اقامتشان در نقاط مختلف لارستان و بندرهای آن قابل

ملاحظه بوده است. به همین دلیل این گمان که لهجه‌های لارستان آمیخته به برخی واژه‌های اروپایی است، چندان نادرست نیست.

واژه‌هایی مانند کتل (ketl) به معنای کتری، فل (fal) به معنای پرواز و پرواز کردن، بیز (biz) به معنای یک نوع زنبور، کلیک (klik) به معنای انگشت، توال (toval) به معنای حوله، تال (tal) به معنای بلند و ارتفاع و بسیاری واژه‌های دیگر که به عنوان واژه‌های اصیل لاری شناخته می‌شوند، همگی به وجود آمده از ارتباط خارجیان به لحاظ مسایل تجاری یا سیاسی بوده که همین موضوع اهمیت این منطقه را مشخص می‌کند.

در سالیان اخیر به خصوص از دهه‌ی ۶۰ به بعد والدین جوان چندان تمایلی به فراگیری گویش لاری به وسیله‌ی فرزندان‌شان ندارند و سعی می‌کنند به فرزندان خود زبان فارسی بیاموزند. به طوری که زبان محاوره‌ی بیش‌تر جوانان و نوجوانان، فارسی شده و آشنایی چندانی با گویش اصیل لاری ندارند و تنها از میان سخنان عامه‌ی مردم این لهجه را می‌شناسند و این امر زنگ خطری برای جلوگیری از نابودی گویش‌ها در دراز مدت است، به طوری که در نسل‌های آینده اثری از گویش‌های اصیل و با ارزش باقی نخواهد ماند.

سرچشمه‌ها:

- اقتداری. احمد - ۱۳۳۴. فرهنگ لارستان - تهران. چاپخانه‌ی رنگین.
- کامیوکا. کوچی - یامادا. مینورا - ۱۳۵۸. مطالعات لارستانی، توکیو، موسسه‌ی مطالعات زبان و فرهنگ‌های آسیا و آفریقا.
- وثوقی. محمدباقر - ۱۳۶۹، لار شهری به رنگ خاک - تهران، موسسه‌ی نشر کلمه.
- ثمره. یداله - ۱۳۶۴، آواشناسی زبان فارسی - تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- کلباسی. ایران - ۱۳۶۹، ساخت واژه گویش لاری - فرهنگ، سال ششم - تهران، موسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- کامیاب. خواجه نظام‌الدین - ۱۳۷۰، واژه‌نامه‌ی ریشه‌شناسانه گویش لاری همراه با توصیف آوایی آن، دانشگاه شیراز.
- سلامی. عبدالنبی - ۱۳۸۳، گنجینه‌ی گویش‌شناسی فارس - تهران، فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی، نشر آژار.
- عبدالمجید. معتمدیان - ۱۳۸۴، بررسی آواشناسی و مباحث دستوری گویش لارستان - پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.